

પહેલો પાઠ

ક્ષમા એ ધર્મ છે. ક્ષમાનો વિરોધીભાવ તે ક્રોધ. દ્રેષ, ઈર્ષ્યા, નિંદા આ બધા ક્રોધના નાતીલા છે, આ અધર્મ છે. ક્ષમા એ આત્માનો ભાવ છે, આત્મ જનિત છે તે ગુણ છે, નિત્ય છે. જ્યારે ક્રોધ કર્મજનિત ભાવ છે, માટે તે અનિત્ય છે. ક્ષમા એ ચૈતન્યનો આવિર્ભાવ છે.

કદાચ ક્રોધ આવે તો પણ તેનો સ્ટોક ન કરવો, મનમાં સંઘરવો નહીં. સંઘરશો તો તે વેર બની જાય. ઉપાધ્યાય મહારાજની સોનેરી શિખામણ છે: 'ક્રોધ અનુબંધ નવિ રાખીએ.' ક્રોધનો અનુબંધ નહીં, તેની પરંપરા નહીં. થયું હોય તે દાઢમાં રાખવું નહીં. ક્રોધમાંથી જેવું મન નિવૃત્ત થાય કે તરત જ નિરીક્ષણ, પરિક્ષણ, પૃથક્કરણ કરવું અને તેના પરિણામ રૂપે જાગૃતિ લાવવી. જાગૃતિ આવે અર્થાત્ સાવધાની આવે તો દોષ ઘટે.

પરંતુ આ ક્રોધ જલદી જાય તેવો નથી. સૌથી મોટો દોષ ક્રોધ છે, પહેલે નંબરે છે ! ક્રોધ કરવા માટે પણ બીજી વ્યક્તિ જોઈએ. ક્રોધ સ્વ અને પર - બન્નેને સંતાપ-પરિતાપ જન્માવે, હાનિ પણ કરે. આત્મધનને લૂંટનાર ક્રોધ છે.

ક્રોધનો ઈલાજ માત્ર ક્ષમા છે. માફ ન કરો તો મૈત્રીમાં તીરાડ પડે છે, પછી મૈત્રી તૂટે છે. જ્યારે માફી માંગવા માટે જેવી પહેલ થાય કે તરત જ સામે તેનો પડઘો પડે છે. મૃગાવતીજીનું હૃદય મૃદુ, નમ્ર અને સરળ હતું. એટલે જ ગુરુણી ચંદનાજી પાસે મસ્તક નમાવી ખમાવે છે. પોતાની ભૂલ કબૂલે છે. સ્વબચાવમાં એક અક્ષર પણ કહેતાં નથી. જેવી એમણે પોતાની ભૂલ કબૂલ કરી કે તરત જ આર્યા ચંદનાજીએ પણ તેમને માફ કર્યાં.

મૈત્રી સ્નેહનું પ્રતીક છે, અને સ્નેહ શાંતિનું કારણ છે. ક્રોધ દ્વેષનું પ્રતીક છે અને દ્વેષ સંતાપનું કારણ છે. ક્રોધ કરે અને ક્ષમા ન માંગે તો સંતાપ રહે છે. માટે ક્રોધ પર કાબૂ મેળવવા હૃદય ભીનું ભીનું રાખવાનું છે. જીવ પ્રત્યેની મૈત્રીથી હળવું રાખવાનું છે. કુલ સુગંધ ફેલાવવા જ છે, મેઘધનુષ આંખને આનંદ આપવા માટે છે, સંગીત કર્ણને મધુરતા બક્ષે છે તેમ જીવ પ્રેમ કરવા માટે જ છે. આપણું જીવન અન્યની સાથે જોડાયેલું હોય છે, એટલે ગમા-અણગમાની શૂન્ય-ચોકડીની રમત ચાલતી રહે ત્યારે સામાની જગ્યાએ આપણે પોતે પણ હોઈ શકીએ છીએ તેમ માની સામાના અવગુણને કે અધૂરપને હસી કાઢવા એ જ ઉત્તમ ઉપાય છે.

કવિ જયંત પાઠકે આ વાત કાવ્યમાં મઢી છે :

“રમતાં રમતાં લડી પડે ભૈ માણસ છે.

હસતાં હસતાં રડી પડે ભૈ માણસ છે.”

આટલું સમજી લઇને આપણે સંબંધોમાં લાગતી કડવાશ, ખારાશ હળવાશથી લઇએ તો કમ સે કમ આપણે તો હળવા રહીએ જ.

આ જીવન જીવવાની કળા છે, જેનો પહેલો પાઠ છે : “હા, એ મારી ભૂલ છે.” આ પાઠ આવડી જાય એને જિંદગીના પછીના અઘરા પાઠ પણ આવડી જાય.

- પ. પૂ. આચાર્ય શ્રી પ્રદ્યુમ્ન સૂરિ મહારાજ
પાઠશાળા અંક ૦૧

અંદરના અવાજને આવકારીએ; પ્રામાણિક બનીએ જાણીતા પક્ષીવિદ્ સલીમઅલીની પ્રામાણિકતા

જાતની સાથે વફાદારી એ ઉન્નત જીવનની સીડીનું પહેલું પગથિયું છે. માણસે પોતાના અંદરના અવાજને ક'દી અવગણવો જોઈએ નહીં. અંદરથી આવતો અવાજ સાચો જ હોય છે. એ તમારી ચોકી કરે છે, હૂંફ આપે છે. અવસરે આશ્વાસન પણ આપે છે. તમે ભલે તેને ન સાંભળો તો પણ તે બીજીવાર અને ઉદારતાપૂર્વક ત્રીજીવાર પણ તમારે બારણે ટકોરા મારે છે. પછી પણ તમે તેને આવકારો નહીં તો તે તમારે આંગણે ફરકવાનું કાયમને માટે માંડી વાળે છે.

જો ક્યાંયથી પણ ના મળે તો પૂછ અંદર,
હર એકની પાસે કાંઈક અખૂટ હોય છે અંદર.

આ અંદરનો જવાબ સાચો જ હોય છે. હિતકારી હોય છે. તેને અનુસરવું એટલે પ્રામાણિક હોવું. આ પ્રામાણિકતા જ આપણા જીવનનો પાયો છે. આ સંદર્ભમાં એક સાચી બનેલી ઘટના યાદ આવે છે :

આ ઘટનાને બહુ વર્ષ થયાં નથી. જાણીતા મુસ્લિમ બિરાદર પક્ષીવિદ્ સલીમઅલીને સહુ જાણે છે. તેમના પિતા પાલનપુરમાં ધીરધારનો ધંધો કરતા હતા. ત્યાંના એક આબરૂદાર અને આગલી હરોળના ગણાતા સુખી વેપારી નાણાંભીડમાં સપડાયા હતા.

સહેવાય તો નહીં પણ, કહેવાય પણ નહીં એવી મૂઝવણ ! મહામૂલો દાગીનો મૂકવાની જગ્યા ક્યાંક મળે પણ હૃદયની વાત કરવાની જગ્યા મળતી નથી. જેની પાસે આવી સગવડ હોય તે ભાગ્યશાળી. બહુ લાંબી મથામણને અંતે એ વેપારીને સલીમઅલીના પિતા યાદ આવ્યા. તેમને એકાંતમાં મળ્યા. પેટછૂટી વાત કરી અને હૃદય ઠાલવ્યું. જોઈતી મદદ મળી ગઈ.

મોટી શાખવાળા વેપારી પાસે લખાપટ્ટી થોડી કરવાની હોય ? ધંધો ભલે ધીરધારનો હતો પણ મન હતું ઉદાર. વેપારી ગળવો થયો. સંકટ ટળ્યું. આબરૂ બચી. બજારમાં નાણાંભીડની જાણ થઈ ગઈ હોત તો વર્ષોની જમાવેલી પ્રતિષ્ઠા ધૂળમાં મળી જાત. જાણે જીવતદાન મળ્યું ! પછી એ વેપારીનો વેપાર તો જામ્યો નહીં એટલે પરદેશ જવાનું ઠેરવ્યું. આફ્રિકા ગયા. ત્યાં જઈને શાખ જમાવી. નસીબે પણ સાથ દીધો. સ્થાનાન્તરિતાનિ ભાગ્યાનિ । એ ન્યાયે ઠીક ઠીક સારું કમાયા. એમ દિવસો વીતતા ગયા, ઉંમર પણ થઈ હતી. દેશ યાદ આવ્યો. માદરે વતન આવી સગાં-સંબંધીઓને મળ્યા, હળ્યા.

અણીને વખતે જેણે મદદ કરી હતી, ભાંગ્યાનો ભેરૂ બન્યા હતા એની પાસે જવાનું નક્કી કર્યું. મૂળ રકમ અને આજ પર્યતનું વ્યાજ ગણી, રકમ લઈ એ શેઠની પેઢી પર પગ મૂક્યો. શેઠને ન જોયા. દીકરા હતા. પૂછ્યું, તો કહે : શેઠ પરલોક પ્રયાણ કરી ગયા.

દીકરાને કહ્યું : ચોપડા જુઓ અને આ રકમ ગણી લો.

ચોપડા ઉથલાવ્યા. ક્યાંયે નામ - નિશાન ન મળે ! દીકરો મુંઝાયો.

વેપારી કહે : હું હિસાબ કરીને જ આ રકમ લાવ્યો છું, લઈ લો.

દીકરો કહે : ચોપડો બોલતો નથી. મારાથી ન લેવાય. પિતાજી જન્નતશીન થયા છે. તેમની મરજી વિરુદ્ધ રકમ લઉં તો તેઓ જહન્નમશીન થાય.

વેપારી કહે : રકમ લેનાર હું પોતે છું. હું આપવા આવ્યો છું. તે વેળાએ તમારા ભાઈ સલીમઅલી હાજર હતા.

દીકરાએ કહ્યું તમે તેમને મળો. તેઓ મુંબઈમાં છે. વેપારી મુંબઈ ગયા, મળ્યા. સલીમઅલી કહે : વેપાર-વણજ બધાની વહેંચણી થઈ ગઈ છે. ત્યાંનો વેપાર

મોટાભાઈ સંભાળે છે. મને કશી ગતાગમ નથી. હું અહીં પક્ષીઓની દુનિયામાં ખોવાયેલો રહું છું.

વળી પાછા પાલનપુર ગયા. પણ એ દીકરાએ રકમને હાથ લગાડવા સુધ્યાં ઇચ્છા ન કરી તે ન જ કરી.

આ કિસ્સો શું કહી જાય છે ? અર્થ-લાલસાના આ યુગમાં આ ઘટનાને કોઈ સાચી માની શકે ખરાં ? લોહીના સંબંધો પણ પૈસાની વાત આવે એટલે રેતીના થાંભલા પુરવાર થાય. અડકવા જાઓ કે તરત જમીનદોસ્ત !

વાત એમ બની હતી કે, આબરૂદાર વેપારીને આપેલી રકમ ચોપડે લખાય તો મહેતા-મુનીમના હાથે, નજરે ચડ્યા વિના ન રહે. બજારમાં વાત વહે અને આ વેપારી ભીડમાં આવ્યા છે એટલે વ્યાજ પૈસા લાવ્યા છે એ બધા જાણે. આવું ન થાય તે માટે રકમનું નામ-નિશાન ચોપડે ચડાવ્યું જ નહીં !

કેવી ખાનદાની ! અને કેવી દૂરંદેશી ! કેવી હૃદયની ઉદારતા ! આ બધું પિતાજીના પક્ષે.

અને ચોપડો બોલતો નથી એટલે, તમે કહેતા હો તો પણ અમારાથી આ રકમ ન લેવાય તેવી પ્રામાણિકતા દીકરાના પક્ષે.

અને મેં લીધા છે એટલે મારે આપવા જ જોઈએ એવી છળ-કપટ વિનાની સચ્ચાઈ વેપારીના પક્ષે !

આ પ્રસંગને સમજીને આપણે આપણા જીવનનું નિરીક્ષણ કરવાનું છે. દરેકને આવા તેવા પ્રસંગ જીંદગીમાં આવતા જ હોય છે. તે વખતે આપણે અંદરના અવાજને સાંભળવો જોઈએ, તેને આવકારવો જોઈએ. પૈસાની લાલચ અને ઘેલછાથી વેગળા રહેવું જોઈએ. તેને પ્રારબ્ધ ઉપર છોડવું જોઈએ.

એક પબ્લિક કેરિયર પાછળ લખેલું વાક્ય, વિહારમાં રસ્તે વંચાયું હતું તે યાદ રાખવા
જેવું છે :

કિસી કો વક્ત સે પહેલે
ઑર કિસ્મત સે જ્યાદા
ન મિલા હૈ, ન મિલતા હૈ ।

- પ. પૂ. આચાર્ય શ્રી પ્રદુમ્ન સૂરિ મહારાજ
પાઠશાળા અંક ૦૧

યાલો, યાલો આપણે પ્રભુજીવી બનીએ

જીવવું તો છે. જીવવા જેવું છે માટે જીવવું છે.
જીવવા માટે આધાર તો જોઈશે. નિમિત્ત પણ જોઈશે.
જીવવાના આધાર અને નિમિત્તનો
આ જગતમાં લીલો દુકાળ છે.
ધન માટે જીવનાર છે અને નથી જીવનાર પણ છે.
દવા વડે જીવનારા પણ છે.
સત્તાના દોર-દમમથી જીવનારા છે.
અરે ! બુદ્ધિથી જીવનારા બુદ્ધજીવી તો પાર વિનાના મળે છે.
તેઓ પોતાની જાતને બુદ્ધજીવી તરીકે ઓળખાવવામાં
ગૌરવ અનુભવે છે.

-- આવા બધાનો આપણને ખૂબ પરિચય છે. પણ...

આપણે તો પ્રભુ માટે જીવનારા,
પ્રભુ વડે જીવનારા 'પ્રભુજીવી' બનવું છે.
આજે જ્યારે બુદ્ધજીવીની ચારેકોર બોલબાલા છે ત્યારે,
અને શ્રદ્ધાની કટોકટી પ્રવર્તતી હોય ત્યારે,
પ્રભુજીવી બનવું એ સુખદાયી,
શુભદાયી, સાતાદાયી અને શાંતિદાયી પુરવાર થશે.
યાલો, આજથી જ આપણે પ્રભુજીવી બનવાનો સંકલ્પ કરીએ
અને તે દિશામાં પહેલું ડગલું માંડીએ.

- પ. પૂ. આચાર્ય શ્રી પ્રદુમ્ન સૂરિ મહારાજ
પાઠશાળા ગ્રંથ ૦૧